

Thomas Hobbes ve John Locke'un Doğal Hak Anlayışları

Işıl Bayar BRAVO*

ÖZET

İnsanların neler üzerinde ne tür hakları olduğu, bu hakların nasıl ve ne zaman doğal hak olarak nitelenebileceği, nasıl ve neden korunmaları gerektiği konuları felsefe tarihinde tartışılmalı, öyle görünüyor ki tartışılmaya devam edilecek konularındandır. Bu çalışmada bu sorulara yanıt önerisinde bulunan iki filozofun görüşlerine yer verilmiştir. Hobbes'a göre insanların doğal hakları vardır, ancak bunlar güvence altında olmadıklarından, her zaman bir savaş durumu (doğa durumu) vardır. Hakların korunması ve yaşamın devamlılığı için doğa durumundan çıkıp insanların birbirleriyle toplum sözleşmesi yapması gerekir. Locke'a göre de insanların doğal hakları vardır. Ancak doğa durumu her zaman bir savaş durumuna karşılık gelmez. Savaş durumu, toplum sözleşmesi yapılmadan önceki durumu imler. Sözleşme yapıldıktan sonra, doğal haklar bir ölçüye kadar güvence altına alınmış olur. Her iki filozof için de doğal haklara sahip olmanın teminatı akıldır.

Anahtar Sözcükler: Doğal hak, doğa durumu, savaş durumu, insan doğası, akıl, toplum sözleşmesi.

a. T. Hobbes'un Doğal Hak Anlayışı

Doğal haklara ilişkin görüşler, felsefe tarihinde önemli yer tutar. 18. yüzyılda yaşamış ve doğal hak denince ilk akla gelebilecek filozoflardan biri Thomas Hobbes'tur. Onun 'doğa durumu', 'doğal hak', 'doğa yasaları', 'toplum sözleşmesi', 'insan doğası' kavramları arasındaki bağlantılar burada serimlenmeye çalışılacaktır.

Hobbes'a göre "insanlar doğuştan eşittir" (Hobbes, 1993, 92). Bu eşitlik hem bedensel hem de zihinsel bakımdandır. Bedensel bakımdan eşittirler, çünkü bedensel olarak zayıf biri hileye başvurarak ya da başkalarıyla birleşerek çok güçlü birini öldürecek hale gelebilir. Zihinsel bakımdan da eşittirler, çünkü "... insanların doğası öyledir ki, başka birçoklarının daha zeki veya daha güzel sözlü veya daha bilgili olduklarını teslim etseler de, kendileri kadar zeki çok fazla insan bulunduğu kolay kolay inanmazlar; çünkü kendi zekalarını iyi tanırlar, başkasının zekasını ise uzaktan. Fakat bu, insanların bu alanda eşitsizliğini değil, tersine eşit olduklarını kanıtlar aslında. Çünkü bir şeyin eşit pay edildiğinin en büyük kanıtı, herkesin kendi payından memnun olmasıdır" (Hobbes, 2007, 26). Ancak eşit olan bu insanlar, bu eşitlikten dolayı birbirlerinin kurdu olurlar. Çünkü yeteneklerdeki eşitlik, amaçlara ulaşmadaki eşitliği de getirmektedir ve insanlar, aynı anda aynı şeye sahip olmayı istediklerinde, esasen varlıklarını korumak ya da sadece haz almak olan amaçları uğruna birbirlerine düşman olurlar. Zora ya da hileye başvurarak birbirlerini egemenlikleri altına almaya çalıştıkları bir durum ortaya çıkar (Hobbes, 1993, 93). İnsanlar açısından böyle güvensiz bir durumda olmak aslında 'doğa durumu'na karşılık gelir, bu, aynı zamanda bir 'savaş durumu'dur.

Hobbes'a göre insanın iki yanlı bir doğası vardır. Bunlardan birincisi insanın varlığını sürdürme isteği olarak kendini gösteren yanıdır; bunu 'içgüdüsel doğa'

* Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

olarak adlandırır. Bu yan insana yaşamını korumak ve devam ettirmek için kendi gücünü dilediği gibi kullanma ve uygun gördüğü her şeyi yapma hakkı vermektedir (Hobbes, 1993, 96). Bu yana göre insanın eylemde bulunduğu durum ‘doğa durumu’nu oluşturur. Bu durumda insanı çatışmalara iten bazı duyguların yer aldığını görürüz: rekabet, güvensizlik, şan şeref v.b. (Hobbes, 2007, 24). Hobbes’a göre bunların tümünü baskı altında tutacak bir güç olmaması durumunda insanlar arasında savaş çıkar. Bu savaş herkesin herkese karşı savaştır. Hobbes devletin olmadığı durumu, herkesin herkese karşı sürekli bir savaş durumu (*bellum omnium contra omnes*) olarak tanımlar. Bu savaş tehdidi sürekli, ancak bu tehdidin sürekliliği daima savaşılmamasını gerektirmez. Önemli olan, mücadelenin çarpışma ile yürütüleceğinin herkes tarafından biliniyor olmasıdır. Savaş sadece çarpışmadan ya da kavgedan ibaret değildir, çarpışma iradesinin yeterince bilindiği bir durumu ifade eder (Hobbes, 2005, 88-89). Bu durumda insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısadır. Bu savaşta hiçbir şey adalete aykırı diye düşünülmemelidir; çünkü doğru-yanlış, adalet-adaletsizlik doğa durumundaki insan için söz konusu değildir, bunlar ancak toplum halinde yaşayan insanlar için söz konusudur. Doğa durumundaki insan o halde sürekli ölüm korkusuyla yaşayan, varolma mücadelesi veren, bencil, içgüdüleriyle hareket eden bir varlık olarak karşımıza çıkar.

İnsan doğasının ikinci yanı Hobbes tarafından “ussal doğa” diye adlandırılır. İnsanın savaş durumundan çıkmasını sağlayabilecek olan, onun bu yanıdır. Hobbes’a göre ölüm korkusu, rahat yaşamak için gerekli şeyleri elde etme arzusu ve çalışarak bunları elde etme umudu, insanları barışa yöneltmiş, bunun koşullarını da “akıl” göstermiştir: bunlar ‘doğa yasaları’dır. (Hobbes, 1993, 96). İnsanın varlığını sürdürme-

si için, içgüdüsel doğasını aklının kontrolü altına alması gerekmektedir; ancak bundan sonra hangi haklara sahip olduğu belirlenebilir.

Doğal hak, insanın kendi doğasını korumak için gücünü dilediği gibi kullanmak ve aklıyla bu amaca ulaşmak için uygun yöntem olarak gördüğü her şeyi yapma özgürlüğüdür (Hobbes, 2007, 28-9). Bu hak tanımına Hobbes, ‘insan doğası’ndan ulaşmıştır. Bu, aslında insan doğasının doğal (içgüdüsel) yanıyla ilgilidir, akıl yanısıra bu hakkın korunmasının yollarını belirlemekle ilgilidir.

Doğa durumunda herkesin her şey üzerinde hakkı vardır, ama bu hak devam ettiği sürece ne kadar akıllı ya da güçlü olursa olsun, kimse doğanın verdiği yaşam süresini sonuna kadar kullanma güvencesine sahip olamayacaktır (Hobbes, 1993, 97). Dolayısıyla barışı aramak ve akıllı kullanmak kendi varlığını korumak ve sürdürmek için elzem olmaktadır. İnsanların barış içinde yaşamaları için aklın onlara gösterdiği şartlara uymaları gerekir. Bu şartlar hatırlanacağı gibi doğa yasalarıdır. Doğa yasaları doğa durumunda da vardır, ama bağlayıcılıkları farklıdır. Vicdanen her zaman bağlayıcı olmalarına rağmen, ancak devlet kurulduktan sonra fiilen bağlayıcı olurlar (Hobbes, 2007, 79-80).

Bir yasanın doğa yasası olup olmadığı nasıl anlaşılacağı konusunda Hobbes “... Eğer istinasız bütün uyrukları bağlayan ve yazılı olmayan ve insanların görebileceği bir yerde ilan edilmemiş olan bir yasa varsa, bu bir doğa yasasıdır. Çünkü insanların, kendi akıl ve mantıklarına dayanarak yasa olarak bildikleri bir şey her insanın akıl ve mantığı için uygun olmalıdır; bu da ancak bir doğa yasası olabilir (Hobbes, 1993, 93). Buna örnek olarak “başkası tarafından sana yapılmasını uygun bulmadığın bir şeyi sen de başkasına yapma” düsturunu verir. Hobbes’un saydı-

ği diğer doğa yasaları şunlardır: Barışı ve kendini korumak için her şey üzerindeki hakkını bırakıp başkalarına karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmek (Hobbes, 2007, 31), yapılan akitleri yerine getirmek (Hobbes, 2007, 38), minnetkarlık duymak (Hobbes, 1993, 110), karşılıklı uyum ve nezaket, affetmek, ölç alırken geçmişteki kötülüğün büyüklüğüne değil, gelecek faydanın büyüklüğüne bakmak, başkalarını aşağılamamak, herkesin bir başkasını doğal olarak eşiti kabul etmesi, hak ve adalete uygun davranmak, hakem kararına rıza göstermek (Hobbes, 1993, 113-4). Hobbes'a göre bu yasalar ebedi ve değişmez niteliktedir. Çünkü bu yasaların tersi (adaletsizlik, nankörlük, küstahlık, kibir, haksızlık, adam kayırma v.b.) hiçbir zaman geçerli kılınamaz. Ona göre savaşın hayatı koruması, barışın da yok edilmesi düşünülemez. Ayrıca Hobbes'a göre doğa yasalarının gerçek bilimi, gerçek ahlak felsefesidir (Hobbes'un *De Cive* eserinden aktaran Bernard Gert, 2001, 250). Çünkü ahlak felsefesi neyin iyi neyin kötü olduğunun bilimidir. Doğa yasaları da ahlaki erdemler olduğundan bunlar iyi, erdemsizlik ise kötüdür (Hobbes, 2007, 61 ve 63). *Hobbes'a göre aslında bütün doğa yasaları "kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma"* eylem ilkesiyle özetlenebilir (Hobbes, 1993, 115).

Doğa durumunda hiçbir bireyin varlığını korumasının güvence altında olmaması durumu, devletin varlık koşulunu oluşturmaktadır. Doğa durumunda varolan özgürlüğü ve başkalarını egemenliği altına almayı seven insanların bir arada yaşamasının mümkün olamayacağı daha önce söylenmişti. Birarada yaşayabilmenin koşulu insanların devlet kurmalarına bağlıdır. Ona göre "kılıcın zoru olmadıkça akitler, sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez" (Hobbes, 1993, 127 ve 2007, 79). Devlet, Hobbes'a göre sanki bir sözleşmeyle kurulmuştur. Hobbes toplum-

sal sözleşmeye/meşruiyete sadece devletin kuruluş aşamasında gerek duyar (Çetin, 2002, 5). Bu sözleşmede devlet herkesin herkese "senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmam şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye ya da heyete bırakıyorum" demesiyle bir sözleşme aracılığıyla oluşturulmuştur (Hobbes, 1993, 130). Buna dayanarak sözleşmenin karşılıklı hak devretmeyle mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Burada bireyler haklarını gönüllü olarak, doğal hukuka göre hareket etmek üzere sınırlamaktadırlar (Tuck, 1979, 119-25). Ancak tüm haklar devredilemez. Ona göre her iradi eylemin amacı, faydadır; bir hakkı devretmek de iradi bir eylemdir. Bu konuda Hobbes, bir insanın varlığını ortadan kaldırmak için kendisine zorla saldıranlara direnme hakkını bırakamayacağını, çünkü bunda elde edeceği bir faydanın bulunmadığını söyler. Ayrıca yaralanma, hapsedilme, vurulma durumları için de aynı şey geçerlidir (Hobbes, 2007, 42). Toplum sözleşmesi aracılığıyla insan istediği herşeyi yapma özgürlüğünden vazgeçmiş, ama kendi bedenine sahip olma, hava, su, hareket, bir yerden bir yere gitme ve insanın onlarsız yaşayamayacağı bütün diğer şeyleri kullanma haklarını elinde tutmaya devam etmiştir (Hobbes, 1993, 113). "Yaşamak", "özgürlük", "eşitlik" gibi doğal haklar, toplumsal yasalarla sınırlanmıştır (Hobbes, 1993, 191). Zaten yasa koymanın amacı, doğal hakların sınırlanmasıdır. Örneğin özgürlük toplum durumunda 'bedensel özgürlük', yani hapsedilmeme ve tutsak olmama olarak anlaşılmaktadır (Hobbes, 1993, 156). Ona göre bir toplumda yaşayan insanların özgürlüğü, hükümdarın yasaklamadığı işlerdedir. Mülkiyet bir haktır, ama devlet kurulduktan sonra varolabilen bir haktır (Hobbes, 1993, 106). Bu haktan vatandaşlar, hükümdarın istediği kadar yararlanabilir. Hükümdarın mutlak egemenliği kimi sorunlar yaratacak olsa da,

olmaması durumu daha vahim sonuçlar yaratacağından, hükümdarın olması durumu tercih edilmelidir (Hobbes, 1993, 154 ve 2007 116-7). Hükümdar kayıtsız şartsız egemenlik hakkına sahiptir (Hobbes, 1993, 151). Bu hakimiyet de efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetine benzer (Hobbes, 2007, 122-123).

b. J. Locke'un Doğal Hak Anlayışı

Hobbes'un doğal hak anlayışıyla benzerlik gösteren bir diğer görüş de Locke'a aittir. Locke insanı diğer varlıklarla karşılaştırarak, onun herhangi bir yasaya bağlı olup olmadığını soruşturur. Tanrı'nın iradesine boyun eğerek, tüm canlı varlıkların kendi doğalarına ve yaşamlarını idame ettirmelerine ilişkin yasalara sahip olduklarını, şeylerin tüm yapısında onların doğasına uygun olarak, kesin ve değişmez yasaların işleyişine engel olabilecek hiçbir şeyin olmadığını söyler (Locke, 1954, 109). Tanrı, doğal haklar söz konusu olduğunda gerekli ve önemli bir konudur Locke için. Tanrısal ödüllendirme ya da cezalandırma, doğal hakların doğüstü ve sonsuz karakterine işaret eder (Esperanza, 2006, 69). Burada şu soru akla gelebilir: İnsan kendi mallarının, kişiliğinin efendisiyse, herkesle eşitse neden özgürlüğünden vazgeçip kendini başka bir erkin egemenliği altına sokmak istesin? Locke bu soruya şu şekilde yanıt verir: İnsan doğa durumunda tüm haklara sahip olsa da bu haklarını kullanma konusunda güvende değildir, yani başkalarının saldırılarına açıktır, çünkü herkes kral, özgür ve başkasıyla eşittir. Bu, güvensiz ortamdan kurtulma ve toplum halinde yaşama isteği yaratır. (Locke, 1954, 233).

Locke'a göre Tanrı, mutlak ödevler ve haklar için daima kullanışlı bir temel oluşturmuştur (Bix, 2004, 299). Doğüstü bir gücün, diğer bir deyişle Tanrı'nın bir hükümü olarak tanımlanan doğa yasası, doğanın ışığıyla fark edilebilir ve bize neyin ussal doğayla uyumlu neyin uyumsuz olduğunu

gösterir, üst bir güç tarafından konulmuş akıl doğa yasasını yapılandıramaz, ancak onu keşfedebilir. Yani akıl, doğa yasasının ne yorumlayıcısı ne de yapıcısıdır (Locke, 1954, 111). Bu noktada Locke hak ile yasa arasında bir ayırım yapar: Hak, bir şeyi kullanma özgürlüğüne sahip olduğumuzu ifade eder; Yasa, bir şeyi yapmayı ya emreder ya da yasaklar. O halde doğa yasası, yasanın tüm getirdiklerini kendinde taşır. Locke doğa yasasını, Tanrının doğayı amaçsız yaratmış olamayacağı varsayımından türetmektedir. Tanrının amaçsız bir iş yaptığı düşünülemez olduğundan, Tanrının insanı yaratmakla, insanın varlığını sürdürmesini istemiş olduğu da çok açıktır. Dolayısıyla insanın varlığını sürdürmesini isteyen Tanrı, insanın varlığını sürdürmesine yarayacak araçları da kendisine vermiştir. İşte yeryüzü ve üzerindeki insanın varlığını sürdürmesi için Tanrının insana verdiği araçlardır. Dolayısıyla bu şeylere sahip olmak insanın doğal hakkıdır (Locke, 2004, 25-26). Dünyayı ve hayvanları yaratan Tanrı olduğundan, bunların tümünün tek sahibi Tanrıdır. Tanrının mülkiyeti olan insan, Tanrının bu mallarını kullanma hakkına sahip olmalıdır ve olmak zorundadır. İnsan, Tanrının mallarını, onun gösterdiği sınırlar içinde kullanma hakkına ve özgürlüğüne sahiptir. Ancak, insan da Tanrının malı olduğundan, kendi varlığını sürdürmek ve kendisine zarar vermemek zorundadır. Dolayısıyla, insan varlığını sürdürmek zorunluluğu altındadır ve bu bağlamda varlığını sürdüreceği araçlara sahip olmalıdır. Dolayısıyla, insanın mülkiyetinden söz ettiğimizde, insanların bu mülkiyeti Tanrının izin verdiği biçimde kullanma hakkından söz ediyoruz demektir. Yine benzer biçimde insanın yaşamı da Tanrının mülkiyetidir ve sadece yaşamın kullanımını insanın mülkiyetindedir. İnsan Tanrıya ait olan bu yaşamı intihar ederek yok edemez. Temel doğa yasasından diğer doğa yasaları ve bunlardan da doğal haklar doğar (Tully, 1980, 62).

Yasanın (ve doğa yasasının) kesinliği, üstün istemenin hükmü olmasından gelir. Yasanın (ve doğa yasasının) görevi de neyin yapıp neyin yapılmayacağını göstermektir. Bu bakımdan yasa herkesi bağlar. Ancak doğa yasası, pozitif yasalarla aynı yolla bilinemez; o, yalnız doğanın ışığıyla kavranır (Locke, 1954, 113). Doğa yasası akılla bilinebilir bir yasaysa, neden akıl sahibi her insan onun bilgisine sahip değildir? Locke'a göre aklın ışığını hiç kullanmayan bazı insanlar vardır. "İnsan, gözlerini açmazsa ve yolculuk için iyi hazırlanmazsa güneş ona gideceği yolu gösteremez".

Her akıl sahibi bilmesede de doğa yasası vardır, çünkü insanların vicdanları vardır. Çok kötü bir şey yapıp, bunu kendi vicdanında aklayacak biri yoktur. Bu durum doğa yasasının varlığının kanıtlarındandır.

Doğa yasası yazılı değildir. Bu, onun varolmadığı anlamına gelmez. Doğaya baktığımızda görürüz ki, tüm varolanlar kendi doğalarına uygun varoluş ve işleyiş tarzlarının değişmez yasalarına uyarlar (Locke, 1954, 117).

Doğa yasasının varolduğuna ilişkin ikinci kanıt da insanların toplum halinde yaşamalarından çıkarılabilir, çünkü doğa yasası olmasaydı insanlar arasında toplumsal bir ilişki ya da anlaşma olamazdı. Son olarak doğal hukuk olmadan iyilik de kötülük de olamaz, çünkü o zaman ne iyiliğin ödülü ne de kötülüğün cezası olurdu. Bu noktada Hobbes ve Locke aynı biçimde düşünülmektedir: "Yasanın olmadığı yerde suç da suçluluk da yoktur" (Locke, 1954, 119).

Yasanın bilgisine, daha önce de söylendiği gibi, doğanın ışığıyla ulaşılabilir. Bunun için doğanın insana verdiği ussal yetileri kullanmak gerekir. Doğa herkeşe bu yetileri vermiştir, ama bu, herkesin onları doğru kullandığı anlamına gelmez. Locke'a göre insanların çoğu zaten akıl-

larına göre değil, başkalarının kurallarına, yönlendirmelerine, fikir ve önerilerine göre hareket eder. Bu şekilde yaşayan insanlar doğa yasasını doğanın ışığıyla bilemez.

Doğa durumunda insanlar, izin almadan ve başka birinin iradesine bağlı olmadan doğa yasasının sınırları içinde eylemde bulunmak, mal sahibi olabilme özgürlüğüne sahip, ama bunların korunmasından daha soylu bir gerek olmadıkça, kendini ya da başka bir varlığı ortadan kaldırma özgürlüğünün olmadığını söyler.

İnsan doğasının özü, akıl sahibi olmasıdır. İnsanlar doğal olarak yaşama, sağlıklı ve özgür olma ve mülkiyetlerine dokunulmama hakkına sahiptirler. Bu bilgiyi insan aklı sayesinde edinir. Ancak akla danışan insan için tüm bunlar söz konusudur. Bu hakları güvence altına alacak yasanın yürütülmesi, buna karşı gelenleri cezalandırma hakkının herkesin eline verilmesine bağlıdır. Burada cezanın oranı, akılla ve vicdanın ışığında belirlenir.

c. Sonuç

Locke'a göre "doğa durumu", insanlar arasında yargı verme iradesi olan üst bir yetke olmadan, akla uyarak birlikte yaşamın sürdürüldüğü duruma karşılık gelir. Doğa durumunda yapılan anlaşmalar bağlayıcıdır. İnsanlar birbirlerine sözler verir ve bunları yerine getirirler; bu, insanların ödevidir. Oysa Hobbes'a göre doğa durumunda sözünde durmak, insanın varlığını tehlikeye atacaksa, her zaman uyulması gereken bir kural değildir.

Locke'a göre savaş durumu, insanlar hakkında karar verecek üst bir yetke olmayınca, birinin başka biri üzerinde baskı kurma durumudur. Locke'a göre bu durum, doğa durumundan farklıdır. Locke'un doğa durumu, savaş durumunun özdeşi değil tam karşıtıdır; insanların eşit ve özgür oldukları bir barış, yardımlaşma ve iyiniyet durumudur. Zor, haksız olarak uygulandığında bir

savaş durumu doğar, ama bu durum, doğa durumu ile özdeşleştirilmemelidir. Çünkü savaş durumu, doğa durumunun çiğnenmesinden başka bir şey değildir (Copleston, 1991, 180). Bu iki durum arasında öylesine açık bir farklılık vardır ki, bu ikisi, bir barış, iyiniyet, karşılıklı yardım ve koruma durumu ile bir düşmanlık, ihanet, şiddet ve karşılıklı yok etme durumu kadar birbirlerinden farklıdır. Dolayısıyla Locke için durum, Hobbes'un tasarısının tam tersidir. Doğa durumu genel olarak barış durumudur, ancak bu barış tablosunun içinde kimi zaman savaş durumları doğabilir. Bu durum yine de doğa durumunun genel barışçı görünümünü bozmaz. İster doğa durumu olsun ister toplum durumu olsun, başvurulacak ortak bir makamın olmadığı yerde başkasının saldırısına uğrayan kişi karşısındakiyle savaş durumunda demektir (Locke, 2004, 19).

Oysa Hobbes'a göre savaş durumu ile doğa durumu aynı anlama gelir: İnsan doğa durumunda, potansiyel olarak bir savaş durumundadır. Bununla birlikte gerek Hobbes gerek Locke için savaş durumu da doğa durumu gibi bitmiş değildir, her zaman yaşanabilir. Ayrıca her iki filozof için de insanın kendini yok etmekle tehdit eden kişiyi yok etmeye hakkının olması akla ve adalete uyar. Yine her iki filozof için de insanın akıl sahibi varlık olması ayırıcı özelliğidir ve akıl, doğal haklara sahip olmanın ve bu hakları bilmenin teminatıdır.

Hobbes *Leviathan*'da (I, 14-15) 19 adet doğal yasa saymaktadır. Ancak dikkatlice incelenecek olursa diğer bütün doğa yasalarının "Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma!" diye özetlenebilecek temel doğa yasasından türetildikleri görülecektir. Örneğin doğal hakkını bırakmak ve kendisinin başkalarına tanıdığı kadar özgürlükle yetinmek temel doğa yasasının bir gereğidir ve temel doğa yasasından türemiştir: Bu yasa ikinci doğa yasasıdır.

Üçüncü doğa yasası olan adalet, sözleşmeye uyulmadığında adaletsizliğin doğacağını öngörür ki, sözleşme barışı korumak için, yani birinci doğa yasasının buyruğunu yerine getirmek için yapılmıştır. Dolayısıyla doğa yasalarını sayıp saymama, kuramcılarının çalışmaları arasında ciddi bir farklılık olarak görülmemelidir. Çünkü Hobbes da, diğer doğa yasalarını temel doğa yasasından türetmektedir. Locke türetme işini insan aklına bırakırken, Hobbes türetmeyi kendisi yapmaktadır. Ama sonuçta her iki kuramcıda da diğer doğa yasaları temel doğa yasasından türemektedir (Bakırcı, 2008, 10).

KAYNAKÇA

- Bakırcı, Fahri (2008) "Hobbes'ta Sözleşmenin Kökeni Akıl mıdır?" Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, cilt: 63, sayı: 3, s.1-48.
- Bix, Brian H. (2004) "Doğal Hukuk: Modern Gelenek" (çev. Ertuğrul Uzun), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 2, s. 291-343.
- Copleston, Frederick (1991) *Felsefe Tarihi, Çağdaş Felsefe: İngiliz Görgüculüğü*, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Çetin, Halis (2002) "Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt 3, sayı 2, s. 1-16.
- Esperanza, Jerry Gaeta (2006) *John Locke and the Natural Law: Yesterday and Today: A Critical Analysis*, Pamplona: Universidad de Navarra (Navara Üniversitesi'nde sunulmuş ve yayımlanmamış doktora tezi)
- Gert, Bernard (2001) *Hobbes on Reason, Pasific Philosophical Quarterly* kitabı içinde, USA: University of Southern California and Blackwell Publishers Ltd.
- Hobbes, Thomas (1993) *Leviathan* (çev. Semih Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2005) *Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Commonwealthe Ecclesial and Civill* UK: Cambridge University Press.
- Hobbes, Thomas (2007) *Elementa Philosophica DE CIVE: Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (çev. Deniz Zarakolu), İstanbul: Belge Yayınları.
- Locke, John (1954) *Essay on the Law of Nature* (ed.by W. Von Leyden), Oxford at the Clarendon Press.
- Locke, John (2004) *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı), Ankara: Babil Yayıncılık.
- Tuck, Richard (1979) *Natural Rights Theories: Their Origin and Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tully, James (1980) *A Discourse on Property*, London: Cambridge University Press.